

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

**PEDAGOGIK OLIIY TA‘LIM MUASSASALARIDA TA‘LIM JARAYONINI
TASHKIL ETISHDA AMALIYOT BILAN UZVIYLIGINI TA‘MINLASH
MASALALARI**

**Respublika miqyosidagi ilmiy va ilmiy-texnik konferensiya
2024-yil, 15-oktyabr**

**Republic-wide scientific and scientific-technical conference
ISSUES OF ENSURING INTEGRATION WITH PRACTICE IN
ORGANIZING THE EDUCATIONAL PROCESS IN INSTITUTIONS OF
PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION**

October 15, 2024

1974 2024
**Республиканскую научно-техническую конференцию на тему
«РОЛЬ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА
ВЗАИМОСВЯЗИ С ПРАКТИКОЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВЫСШИХ
УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ»,
которая состоится 15 октября 2024 года**

JIZZAX – 2024

TALABA-YOSHLARDA VATANPARVARLIK FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISHDA MA'NAVY-AXLOQIY TUSHUNCHALARDAN FOYDALANISHNING NAZARIY JIHATLARI

*Jumanazarova Dilnoza Umirzaqovna
p.f.n., dotsent.*

Annotasiya.

Ushbu maqolada talaba-yoshlarda vatanparvarlik fazilatlarini shakllantirishda ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid bo'lgan asosiy tushunchalardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari to'g'risidagi fikrlar tahlilga tortilgan. Shuningdek, ma'naviy-axloqiy fazilatlarining ijtimoiy-tarixiy va pedagogik-psixologik asoslari xususida mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: *vatanparvarlik fazilati, ma'naviy-axloqiy tushunchalar, ma'naviy-axloqiy tarbiya, shaxs, millat, milliy tarbiya, ma'naviyat, axloq, odob, pedagogik tarbiya.*

Abstract.

This article analyzes the theoretical and practical aspects of the use of the main concepts related to spiritual and moral education in the formation of patriotic qualities in students. Also, the social-historical and pedagogical-psychological foundations of spiritual and moral qualities were discussed.

Key words: *the virtue of patriotism, spiritual and moral concepts, spiritual and moral education, personality, nation, national education, spirituality, morality, manners, pedagogical education.*

Tarixdan ma'lumki, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, yangilanishlar, islohotlar sari intilayotgan har bir jamiyatda, birinchi galda shu yurt istiqbolini mustahkamlash, muhim strategik taraqqiyotini belgilash bilan bir qatorda, yosh avlod tarbiyasiga alohida e'tibor qaratiladi. Bugungi yangidan rivojlanayotgan davlatimiz oldida turgan muhim vazifalardan biri ham aynan milliy-ma'naviy tarbiya usullarini ishlab chiqish va zamonaviy jamiyatda milliy o'zlikni anglash tendensiyalarini joriy etish hisoblanadi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya yuksak ma'naviyatning asosi, yuksak ma'naviyat esa har qanday davlatning negizi ekanligini hisobga olsak, hozirgi yangi O'zbekistonda milliy qadriyatlarimizni yanada yuksaltirish, yoshlarda yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgani ham bejiz emas albatta. Darhaqiqat prezident Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, - "...jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi - ma'naviyatdir. Biz yangi O'zbekistonni barpo etishda ana shu ikkita mustahkam ustunga, ya'ni, bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyotga hamda ajdodlarimizning boy merosi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyatga tayanamiz" [Mirziyoyev, 2001:4].

Shu nuqtai nazardan yosh avlodni globallashuv jarayonlariga raqobatbardosh shaxslar etib tarbiyalashda milliy dunyoqarash va mentalitetga xos belgilar muhim o'rin tutadi. Shaxs ma'naviyati va uning ta'lim-tarbiyadagi o'rni haqida gap ketar ekan, insonning his-tuyg'ularida ifodalanadigan, o'zligini ko'rsatadigan Vatan, Shaxs, Millat, Adolat kabi ma'naviy-axloqiy tarbiya bilan bog'liq, yuksak ma'naviyatli inson tarbiyasi va ma'naviy-axloqiy fazilatlarga daxldor tayanch tushunchalar ham borki, bularsiz yoshlarda vatanparvarlik fazilatlarini singdirish mushkul. Bu tushunchalarning shaxs ma'naviyatida qaydarajada o'rin egallaganligi haqida so'z yuritganda, eng avvalo, insonning o'zi shu tushunchalarga qaydarajada munosabatda bo'lishini ham hisobga olish zarur, busiz shaxs ma'naviyatining mazmun-mohiyati to'lig'icha ochilmay qoladi.

Vatan nihoyatda keng qamrovli tushuncha [O'zbek tilining izohli lo'g'ati, 1981: 156-157] bo'lib, u milliy ma'naviyatimizga xos eng oliy ma'naviy qadriyat sifatida har xil ma'nolarda qo'llanadim [Imomnazarov B, 2007: 173-175]. Agarda ana shu talqinlarning hammasi hisobga olinmasa, qiyosiy tahlildan o'tkazilmasa va yaxlit bir xulosaga kelinmasa, vatan tushunchasining ilmiy, islomiy va xalq talqinlardagi ma'nolarini endigina o'sib kelayotgan yosh avlod ongiga, shuuriga singdirib bo'lmaydi. Biz masalaning ana shu jihatlari e'tiborimizni qaratdik va natijada,

Vatan tushunchasining keng qamrovli ma'nolari haqidagi kuzatishlarimiz bizga insonning moddiy makonga nisbatan ma'naviy munosabatiga ko'ra, vatanni anglash bosqichlarini ma'lum bir tartibda belgilash imkoniyat berdi.

Shaxs ma'naviyatining mazmun-mohiyatining ifodalaydigan, yuksak ma'naviyatli inson tarbiyasi va ma'naviy-axloqiy fazilatlarini bilan bevosita bog'liq Shaxs, Millat, Adolat kabi tushunchalar ham bor. Ularning anglatgan ma'nolari ham bir-biri bilan uzviy va chambarchas bog'liq. Shaxs va millat tushunchalarining ma'nolariga e'tibor berilganda inson tushunchasini ham nazardan qochirmaslik zarur.

Inson – ma'naviy kamolot imkoniyatiga ega bo'lgan moddiy (biologik) mavjudot. Aslida insonning ijtimoiy mavjudot ekanligi ham “ma'naviy kamolot imkoniyatiga ega ekanligidan kelib chiqadi” [Imomnazarov B, 2007: 23-244]. Shaxsni esa “o'z ma'naviy kamolot imkoniyatlarini yuzaga chiqara boshlagan, ya'ni o'zligini anglay olgan inson” [Imomnazarov B, 2007: 244] deb atash mumkin. Shaxs ma'naviyatida inson (shaxs) bilan millat tushunchalari bir-biri bilan chambarchas bog'liq: aslida shaxslarsiz millatni yoki uning aksi, millatni shaxslarsiz tasavvur qilish mumkin emas. Har bir shaxs, biror elat yoki millatga mansub bo'lmay iloji yo'q, hech bir inson eldan butkul ajralib yashay olmaydi. Prezidentimizning so'zi bilan aytganda, har bir inson “o'zini xalqining bir zarrasi deb sezgandagina, u haqda o'ylab, mehnat qilib, yashagandagina ma'naviyat bilan tutashadi [Karimov I, 1996: 81]. Bundan kelib chiqadigan yakuniy xulosa shuki, shaxs (inson) ma'naviyatini millat ma'naviyatidan hech qachon ajratish mumkin emas.

M.Imomnazarovning to'g'ri ta'kidlaganlaridek, inson ma'naviyati ming bir sifat, behisob jihat va qirralar bilan jilovlanadi: hayo va andisha, vafo va sadoqat, o'ktamlilik va tashabbuskorlik, himmat va sahovat, jur'at va shijoat, oriyat va hokisorlik, bosiqlik va hilim, farosat va zakovat, balog'at va fasohat, mardonalik va ma'suliyat va hokazo... Xullas, jam'i insoniy fazilatlar ma'naviyat darakhchilaridir. Ularning har biri orqali inson botiniy dunyosi haqida muayyan tasavvur hosil qilish mumkin. Ma'naviyatning o'zak tomiri esa Haqiqat ishq, meyor va uyg'unlikda ifodalanadi [Imomnazarov B, 2007: 253-254].

Milliy ma'naviyat tushunchasi muayyan elat, millatga, uning ajdodlariga xos bo'lgan bag'oyat qimmatli ma'naviy boyliklarini ifodalaydi. Aslida, milliy ma'naviyat boshqa millat ma'naviyatidan tubdan farq qiladigan ma'naviyat degani emas. Chunki bizdagi milliy ma'naviyat boshqa xalqlarda ham muayyan tarzda mavjud. Ammo, milliy ma'naviyatda boshqa xalqlarning ma'naviyati aynan takrorlanmaydi. Milliy ma'naviyat avvalo tarixiy xodisa ekanligi bilan ajralib turadi: bir kunda, bir yilda yoki o'n yilda mukammal shakllanmaydi, balki uning takomillashuvi millat tarixi bilan chambarchas bog'liq hodisadir. M.Imomnazarov milliy ma'naviyatimizning tarixiy takomilini shartli ravishda uch yirik davrga bo'lib o'rganishni tavsiya etgan. Ular: “1. Islomgacha milliy ma'naviyatimiz taraqqiyoti. 2. Islom mintaqa madaniyati doirasida milliy ma'naviyatimiz takomili. 3. Yangi davrda milliy ma'naviyatimiz ahvoli. Bu davrlar o'z qamrab olgan muddatlariga ko'ra o'zaro teng emas. Birinchi davr necha ming yilni qamrasa, ikkinchi davr 8-9 asrni o'z ichiga oladi, uchinchi davr esa bizning o'lkamiz – Turkiston uchun 5 asr chamasi davom etib, oxirgi 200 yili ko'proq fojialarga to'liq bo'ldi. Bu davrlar o'z navbatida yana bir qator bosqichlarga bo'linadi” [Imomnazarov B, 2007: 309-310]. Albatta, ushbu fikrlarni qo'llab-quvvatlaymiz va ayni paytda, milliy ma'naviyatimizning yangi bir davri mavjudligini ham alohida ta'kidlaymiz: bu - mustaqillik davridagi millat ma'naviyatidir.

Xalqimiz uchun umuminsoniy ma'naviyat bilan birga milliy ma'naviyat va uning boyliklari ham g'oyat qadrliki, ular bevosita mumtoz milliy ma'naviyatimizning bevosita davomi sanaladi. Ularga do'stlik, o'rtoqlik, mehmondo'stlik, odamgarchilik, insonparvarlik, axloqiy teranlik, tadbirkorlik, saxiylik, xushmuomilalik, jamoa ichida o'zini tuta bilishlik, xayolilik, hurmat bilan muomila qilish, ozodalik, xushchaqchaklik, xushfe'llik, mardlik, samimiylik, lutfu karamlilik, oilaparvarlik, shirinso'zlik, tashabbuskorlik, ona-yurt va xalqiga muhabbatlilik, insoflilik, diyonatlilik, rostguylik, halollik, or-nomuslilik, to'g'rilik, poklik, sabr-andishalilik, vazminlik, hojatbarorlik, mehnatsevarlik, o'tmishga hurmat, insoflilik, iymonlilik, milliy g'urur, mustaqillikni

qadrlash, vatanparvarlik, millatparvarlik va boshqalar milliy ma'naviy-axloqiy fazilatlar, insoniy xislatlar va sifatlar kiradi.

Ko'ramizki, milliy ma'naviyat millatimizga bevosita aloqador hisoblanuvchi o'tmish ajdodlar, bugungi zamondoshlar va qolaversa, kelajakdagi yangi avlodlar ma'naviyatining majmuidan iborat. U aslida millatimizning ma'naviy takomil jarayonida tarixan tashkil topgan, o'zining shonli tarixiga ega bo'lgan va bugungi kunda ham mavjudligini saqlab turgan ko'p o'lchamli kundalik voqelik bo'lib, ajdodlarimiz yaratgan ma'naviy-axloqiy merosida o'z ifodasini topmoqda.

Milliy tarbiya – millatni, elatni tashkil qiluvchi kishilarning milliy madaniyatni, merosni, qadriyatlarni, urf-odatlarini, an'analarni o'zlashtirishdagi faoliyatini rivojlantiruvchi pedagogik jarayon hisoblanadi. Bugungi kunda milliy tarbiya eng dolzarb muammo sifatida davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Mamlakatimiz fuqorolarida millatparvarlikni, xalqparvarlikni, mehnatsevarlikni, yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirish; meros, urf-odat va qadriyatlarni, fan texnika, texnologiyalarni o'zlashtirishga intilishni takomillashtirish; milliy va umuminsoniy qadriyatlarning mohiyatini tushunib yetish va unga amal qilish ruhiyatini shakllantirish kabi milliy tarbiyaning asosiy yo'nalishlari bugungi kunda alohida e'tibor berilayapti. Bu muammo boshqa tadqiqotchilar tomonidan ham maxsus o'rganilganligini [Hamdamova M, 2007: 50] qayd etish lozim bo'ladi.

Umuman olganda xulosa sifatida shuni ta'kidlash mumkinki, ma'naviy-axloqiy tarbiyaning ilmiy, dunyoviy, falsafiy, ma'rifiy, pedagogik, ruhiy va kundalik hayotda keng qo'llaniladigan tayanch tushunchalari juda ko'p. Tarixiy va hozirgi hayotda yuzlab insoniy xislatlar va sifatlar tarkibi mavjudki, ularning hammasi milliy tarbiyamizning, yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarining asosini tashkil etadi. Bular ham biz nazarda tutayotgan tarbiyaning tayanch tushunchalari majmuiga mansubki, ularning hammasi faqat bitta o'q ildizga – inson faoliyatiga borib taqaladi. Ularning eng muhimi va asosiysi – ma'naviy-axloqiy tarbiyaning tayanch tushunchalarini, mazmun-mohiyatini har bir fuqoro ongiga va faoliyatiga singdirish, ta'lim bosqichlaridagi har bir o'quvchi-talabaga o'rgatish, shu sohada, maxsus bilim, malaka va ko'nikma hosil qildirishdir.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
2. Мирзиёев Ш.М. Инсонпарварлик, эзгулик ва бунёдкорлик - миллий ғоямизнинг пойдеворидир. «Tasvir» нашриёт уйи. - Тошкент – 2021.
3. Имомназаров М. Миллий тараққиётнинг маънавий-ахлоқий асослари. Ўқув-услубий комплекс. - Т., 2007.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Икки томлик. – М.: Русский язык, 1981. I том.
5. Ҳамдамова М. Узлуксиз таълим тизимида баркамол шахсни тарбиялаш технологияси. - Т., 2007.